

Dochody i wydatki gospodarstw domowych

Mirostaw Gorczyca, dr hab. n. ekon., profesor w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie

1. Wprowadzenie

Nic nie podlega tak subiektywnym ocenom zdeterminowanym osobistym oglądem, jak kondycja ekonomiczna naszego społeczeństwa. Zależą one w dominancie od zawartości portfeli i stanu kont. Kreują je też sprzeczne doniesienia mediów oraz wystąpienia demagogicznych polityków, w zależności od tego, czy są oni u władzy, czy też — znajdując się w opozycji — walczą o nią. Jest to tym istotniejsze w polskiej rzeczywistości *sui generis* „płodozmianu politycznego”, którego doświadczamy od kilkunastu lat. Rozbieżnościom w ocenach i dezorientacji na temat statusu ekonomicznego sprzyja polaryzacja ekonomiczna naszego społeczeństwa.

Względnie prawidłowy obraz sytuacji ekonomicznej Polaków zobrazować może, przedstawione *sine ira et studio*, statystyczne spektrum oparte na wynikach badań budżetów gospodarstw, przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny, na podstawie reprezentatywnej bazy faktograficznej¹. Wydatki polskich gospodarstw domowych, ich struktura oraz nominalna dynamika, skorygowane deflatorem opartym na wskaźnikach zmian cen towarów i usług konsumpcyjnych według GUS-u, spektakularnie pokazują, jak zmieniał się obraz rzeczywistej siły nabywczej strumienia naszych wydatków. Z kolei konfrontacja poziomu wydatków z minimum socjalnym czy też minimum egzystencji ustalonymi dla 2003 r. w Instytucie Pracy i Polityki Socjalnej pozwoli na usytuowanie poziomu życia podstawowych grup społeczno-ekonomicznych, w kontekście ich quasi-normatywnej wysokości.

Ze względu na ograniczoną objętość artykułu, komentarz słowny obfitego materiału faktograficznego w przedmiotowym zakresie ograniczono do niezbędnego — zdaniem autora — minimum. Szczególnym walorem poznawczym w tej informacji jest przedstawienie dyferencjacji dochodowo-wydatkowej polskich rodzin, a także zakresu marginalizacji (wykluczenia) znaczącej części społeczeństwa, która z powodu niskich dochodów musi rezygnować nie tylko z zaspokojenia potrzeb wyższego rzędu, ale nawet niezbędnych, podstawowych potrzeb życiowych.

¹ Por.: *Budżety gospodarstw domowych w ... r.* (edycje dla odpowiednich lat), w tym przede wszystkim *Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.*, GUS, Warszawa 2004 oraz *Budżety gospodarstw domowych w 2005 r.*, GUS, Warszawa 2006.

2. Metodyka badania budżetów gospodarstw domowych² i charakterystyka zgromadzonego materiału źródłowego

Badanie budżetów gospodarstw domowych jest ważnym źródłem danych o przychodach, rozchodach, spożyciu i innych aspektach warunków bytu różnych grup społeczno-ekonomicznych. Podmiotem badania są jedno- i wieloosobowe gospodarstwa domowe, a jego przedmiotem wielkość przychodów (pieniężnych i niepieniężnych) ich członków oraz ilościowe spożycie wybranych artykułów i usług. Badania prowadzone są przez GUS od lat, przy wykorzystaniu metody reprezentacyjnej. Gospodarstwo domowe stanowi zespół osób — spokrewnionych lub nie ze sobą — mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się (wieloosobowe) lub osoba utrzymująca się samodzielnie, bez względu na to, czy mieszka sama, czy też z innymi osobami, nie łącząc jednak z nimi swoich dochodów (jednoosobowe). Zatem osoby mieszkające wspólnie, ale utrzymujące się oddzielnie, tworzą odrębne gospodarstwa domowe. Tak więc kryterium wyodrębnienia gospodarstwa domowego jest wspólnota utrzymywania się.

Budżet gospodarstwa domowego jest systematycznym zestawieniem jego przychodów i rozchodów za dany okres. Ponieważ w opracowaniu tym przedstawione będą dochody rozporządzalne i wydatki, poniżej przedstawione są ich określenia. Dochód rozporządzalny obejmuje pieniężne oraz niepieniężne bieżące dochody (bez podatków) i przeznaczony jest na wydatki oraz przyrost oszczędności. W jego skład wchodzi spożycie naturalne oraz towary i usługi otrzymane nieodpłatnie. Dochód rozporządzalny tworzą dochody z: pracy najemnej, gospodarstwa rolnego (działki), pracy własnej, tytułu własności, wynajmu, świadczeń społecznych i pozostałe. Wydatki obejmują koszty zakupu towarów i usług oraz pozostałe wydatki.

W badaniach budżetów gospodarstw domowych wyróżnione jest 5 grup społeczno-ekonomicznych³:

- pracowników,
- pracowników użytkujących gospodarstwo rolne,
- rolników,
- pracujących na własny rachunek,
- emerytów i rencistów.

O zaliczeniu do danej grupy konkretnego gospodarstwa domowego decyduje: w gospodarstwie wieloosobowym suma dochodów osób z danej grupy, gdy w skład jego wchodzi osoby o różnym statusie, a w jednoosobowym najwyższy dochód z jego składników.

² Por.: *Metodyka badania budżetów gospodarstw domowych.*, GUS, Warszawa 1999 (z późniejszymi zmianami).

³ Występuje jeszcze szóstą — „osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, innych niż emerytura lub renta”, z której dane są uwzględniane w ogólnych wynikach, ale nie są publikowane. Jest to mocno niejednorodna zbiorowość, gdyż są w niej bogaci rentierzy i biedacy utrzymujący się z pomocy społecznej. Ostatnio GUS nie podaje danych o dochodach i wydatkach gospodarstw domowych pracowników użytkujących gospodarstwo rolne.

Tabela 1.
Podstawowe dane o gospodarstwach domowych objętych w 2003 r. badaniami budżetów — według cech grup społeczno-ekonomicznych

Gospodarstwo domowe	Wyszczególnienie	Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
			liczba respondentów	liczba respondentów	liczba respondentów	liczba respondentów	liczba respondentów	liczba respondentów	liczba respondentów	liczba respondentów	liczba respondentów	liczba respondentów
Ogółem w tym:	liczba respondentów	32 452	2198	2324	2468	2632	2911	3274	3634	3975	4324	4712
	%	100,0	6,8	7,2	7,6	8,1	9,0	10,1	11,2	12,2	13,3	14,5
	Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	3,07	4,54	4,28	4,03	3,78	3,42	3,04	2,74	2,50	2,30	2,11
	pracujących	1,04	1,13	1,12	1,18	1,24	1,17	1,04	0,97	0,89	0,88	1,03
Pracowni-ków	Górna granica przedziału decyloвого	x	278,76	360,00	438,00	519,05	610,00	700,00	828,20	958,31	1297,13	19350,00
	Średni dochód rozporządzalny	680,50	155,42	297,80	376,91	454,14	532,60	620,52	724,02	859,55	1072,40	1843,39
	Liczba respondentów	12 732	934	1017	1063	1141	1171	1229	1317	1400	1564	1896
	%	100,0	7,3	8,0	8,3	9,0	9,2	9,7	10,3	11,0	12,3	14,9
Pracowni-ków uży-tkujących gospodar-stwo domowe	Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	3,39	4,63	4,25	4,07	3,79	3,69	3,51	3,28	3,08	2,76	2,28
	pracujących	1,56	1,21	1,34	1,46	1,56	1,61	1,65	1,70	1,71	1,68	1,56
	Górna granica przedziału decyloвого	x	313,00	395,22	474,17	550,38	641,70	741,60	868,18	1043,33	1410,00	15547,67
	Średni dochód rozporządzalny	729,87	231,03	339,89	417,98	488,73	564,04	647,32	753,14	893,02	1132,06	1980,40
Pracowni-ków uży-tkujących gospodar-stwo domowe	Liczba respondentów	2282	190	195	197	217	216	218	229	251	271	298
	%	100,0	8,3	8,5	8,6	9,5	9,5	9,6	10,0	11,0	11,9	13,1
	Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	4,58	5,54	5,34	5,32	4,84	4,81	4,77	4,55	4,20	3,85	3,47
	pracujących	2,16	2,30	2,16	2,19	2,10	2,32	2,15	2,21	2,17	2,04	2,02
Pracowni-ków uży-tkujących gospodar-stwo domowe	Górna granica przedziału decyloвого	x	279,30	335,88	384,98	441,43	500,00	574,37	644,19	733,81	986,57	5764,61
	Średni dochód rozporządzalny	521,28	110,96	271,33	326,66	378,89	431,74	487,03	550,03	639,42	783,42	1266,50

Gospodarst wo domowe	Wyszczególnienie		Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
	Liczba respondentów	jednostek %											
Rolników	Liczba respondentów	jednostek	1241	140	114	103	110	114	121	119	135	145	140
		%	100,0	11,2	9,2	8,3	8,9	9,2	9,8	9,6	10,9	11,7	11,2
	Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	ogółem, w tym:	4,21	3,81	4,59	5,03	4,73	4,61	4,31	4,38	3,84	3,61	3,67
		pracujących	1,95	1,91	2,12	2,15	1,93	1,96	2,03	1,87	1,67	1,67	1,86
	Górna granica przedziału decylowego	PLN/osobę/ miesiąc	x	122,89	241,40	281,41	350,50	405,52	485,87	571,36	733,92	1178,50	12537,99
	Średni dochód rozporządzalny	PLN/osobę/ miesiąc	474,31	-250,14	142,45	218,82	276,14	334,67	400,36	482,73	591,11	809,48	1788,72
Pracujacych na własny rachunek	Liczba respondentów	jednostek	2021	168	168	170	178	187	194	200	219	246	291
		%	100,0	8,3	8,3	8,4	8,8	9,3	9,6	9,9	10,8	12,2	14,4
	Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	ogółem, w tym:	3,55	4,32	4,29	4,21	4,04	3,87	3,63	3,61	3,28	2,92	2,45
		pracujących	1,63	1,38	1,43	1,58	1,66	1,60	1,73	1,75	1,71	1,73	1,65
	Górna granica przedziału decylowego	PLN/osobę/ miesiąc	x	318,00	442,85	526,07	599,13	722,21	845,67	1032,00	1267,13	1850,00	19350,00
	Średni dochód rozporządzalny	PLN/osobę/ miesiąc	860,20	200,15	348,58	449,79	537,05	641,18	754,70	887,26	1068,97	1360,99	2532,01
Emerytów i rencistów	Liczba respondentów	jednostek	12 051	612	747	832	1019	1198	1318	1449	1539	1618	1719
		%	100,0	5,1	6,2	6,9	8,5	10,0	10,9	12,0	12,8	13,4	14,2
	Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	ogółem, w tym:	2,27	4,47	3,67	3,28	2,68	2,28	2,08	1,88	1,78	1,69	1,59
		pracujących	0,23	0,59	0,49	0,47	0,33	0,23	0,21	0,15	0,12	0,11	0,11
	Górna granica przedziału decylowego	PLN/osobę/ miesiąc	x	314,50	402,36	507,50	601,80	679,20	773,28	876,41	1009,46	1262,45	14700,00
	Średni dochód rozporządzalny	PLN/osobę/ miesiąc	720,00	240,90	370,15	462,19	541,68	616,73	702,32	760,69	899,83	1070,96	1625,97

Źródło: obliczenia na podstawie danych zebranych w Departamencie Statystyki Społecznej Głównego Urzędu Statystycznego.

Tabela 2.
Podstawowe dane o gospodarstwach domowych objętych w 2003 r. badaniami budżetów — według grup ich wielkości

Gosp. dom.	Wyszczególnienie		Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
	Liczba respondentów	jednostek											
Ogółem w tym:			32 452	2198	2324	2488	2632	2911	3274	3634	3975	4324	4712
		%	100,0	6,8	7,2	7,6	8,1	9,0	10,1	11,2	12,2	13,3	14,5
Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe		ogółem, w tym:	3,07	4,54	4,28	4,03	3,78	3,42	3,04	2,74	2,50	2,30	2,11
		pracujących	1,04	1,13	1,12	1,18	1,24	1,17	1,04	0,97	0,89	0,88	1,03
Górna granica przedziału decyloвого		PLN/osobę/miesiąc	x	278,76	360,00	438,00	519,05	610,00	700,00	828,20	959,31	1297,13	19350,00
Średni dochód rozporządzalny		PLN/osobę/miesiąc	680,50	155,42	297,80	376,91	454,14	532,60	620,52	724,02	859,55	1072,40	1843,39
Liczba respondentów		jednostek	5224	107	47	55	101	251	421	673	910	1153	1506
		%	100,0	2,0	0,9	1,1	1,9	4,8	8,1	12,9	17,4	22,1	28,8
Średnia liczba osób pracujących			0,20	0,38	0,47	0,36	0,22	0,09	0,10	0,09	0,10	0,14	0,38
Górna granica przedziału decyloвого		PLN/osobę/miesiąc	x	263,00	355,00	435,37	515,60	610,00	700,00	827,27	985,02	1288,50	17677,00
	Średni dochód rozporządzalny	PLN/osobę/miesiąc	1120,94	54,73	294,75	383,31	456,46	536,38	629,05	729,65	862,03	1081,66	1976,38
Liczba respondentów		jednostek	8207	163	241	313	362	492	846	1076	1307	1581	1826
		%	100,0	2,0	2,9	3,8	4,4	5,7	10,2	13,0	16,8	19,1	22,1
Średnia liczba osób pracujących			0,56	0,67	0,40	0,43	0,46	0,38	0,38	0,40	0,41	0,53	0,95
Górna granica przedziału decyloвого		PLN/osobę/miesiąc	x	278,05	359,26	437,90	517,72	609,85	700,00	828,20	985,31	1292,50	19350,00
	Średni dochód rozporządzalny	PLN/osobę/miesiąc	980,73	34,31	301,75	377,52	455,60	536,60	621,45	726,11	864,70	1073,56	1856,33

Gosp. dom.	Wyszczególnienie		Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
3-osobowe	Liczba respondentów	jednostek	7105	322	419	530	614	804	802	874	917	950	873
		%	100,0	4,5	5,9	7,5	8,6	11,3	11,3	12,3	12,9	13,4	12,3
	Średnia liczba osób pracujących		1,23	0,86	0,79	0,82	0,96	1,07	1,08	1,28	1,38	1,57	1,72
4-osobowe	Górna granica przedziału decyloвого	PLN/osobę/miesiąc	x	277,90	360,00	438,00	519,00	609,33	698,92	827,87	983,33	1297,13	15547,67
	Średni dochód rozporządzalny	PLN/osobę/miesiąc	784,54	130,74	300,87	377,30	456,13	533,83	619,60	724,34	858,60	1075,42	1804,96
	Liczba respondentów	jednostek	6691	580	679	791	869	804	771	688	626	483	400
		%	100,0	8,7	10,1	11,8	13,0	12,0	11,5	10,3	9,4	7,2	6,0
	Średnia liczba osób pracujących		1,53	1,03	1,11	1,25	1,45	1,53	1,64	1,79	1,83	1,92	2,00
5-osobowe	Górna granica przedziału decyloвого	PLN/osobę/miesiąc	x	278,59	360,00	437,37	519,05	610,00	700,00	825,29	983,97	1296,08	12537,99
	Średni dochód rozporządzalny	PLN/osobę/miesiąc	621,18	152,76	298,53	379,01	454,35	530,95	619,09	722,18	855,31	1069,22	1802,97
	Liczba respondentów	jednostek	3035	466	506	405	434	354	302	228	148	110	82
		%	100,0	15,3	16,7	13,3	14,3	11,7	10,0	7,5	4,9	3,6	2,7
	Średnia liczba osób pracujących		1,64	1,25	1,26	1,54	1,62	1,81	1,91	1,97	2,22	2,18	2,48
≥ 6-osobowe	Górna granica przedziału decyloвого	PLN/osobę/miesiąc	x	277,42	359,24	437,25	516,00	609,00	698,80	827,76	979,97	1263,42	5764,61
	Średni dochód rozporządzalny	PLN/osobę/miesiąc	493,80	166,89	296,83	376,29	451,22	531,35	719,49	722,24	859,11	1057,38	1659,06
	Liczba respondentów	jednostek	2190	560	432	374	252	206	132	95	67	47	25
		%	100,0	25,6	19,8	17,1	11,5	9,4	6,0	4,3	3,1	2,1	1,1
	Średnia liczba osób pracujących		1,91	1,56	1,75	1,89	2,11	2,14	2,37	2,40	2,37	2,60	2,52
	Górna granica przedziału decyloвого	PLN/osobę/miesiąc	x	278,76	359,85	437,50	518,05	609,51	699,03	827,57	979,73	1270,74	4860,24
	Średni dochód rozporządzalny	PLN/osobę/miesiąc	400,20	167,28	296,26	374,76	453,79	532,66	623,87	721,38	856,32	1052,35	1883,16

Źródło: obliczenia na podstawie danych zebranych w Departamencie Statystyki Społecznej Głównego Urzędu Statystycznego.

Nie wchodząc w dalsze szczegóły organizacji badań oraz ich zakresu (dobór reprezentantów, formularze, książeczki pozycji budżetowych itp.), podkreślić należy ich reprezentatywność, szczególnie na najwyższym szczeblu agregacji, jako że corocznie obejmują one ponad 30 tys. respondentów. W 2003 r. objęto badaniem budżetów 32,5 tys. gospodarstw domowych (por. tab. 1.). Poszczególne ich grupy społeczno-ekonomiczne stanowiły następującą część całej zbiorowości (w %): pracowników (39,3), pracowników użytkujących gospodarstwo rolne (7,0), rolników (3,8), pracujących na własny rachunek (6,2), emerytów i rencistów (37,1) oraz utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, innych niż emerytura lub renta (6,6). Z punktu widzenia liczby osób przypadających na gospodarstwo domowe (por. tab. 2.), ich struktura przedstawiała się następująco (w %, od 1- do ? 6-osobowych): 16,1 — 25,3 — 21,9 — 20,6 — 9,4 i 6,7.

Dezagregacja respondentów, od których uzyskiwane były informacje o budżetach według ich grup decylowych (por. tab. 2.), wskazuje na to, że gros badanych przychodów i rozchodów (51,3%) przypadało na wyższe decyle (od VII do X).

3. Relacje dochody–wydatki

Zestawione — na różnych szczeblach agregacji — w tabelach 3. i 4. relacje między poziomem dochodów rozporządzalnych i wydatków wskazują na średnio bardzo niską przewagę dochodów nad wydatkami. Średni miesięczny poziom nadwyżki wyniósł jedynie 36,7 PLN. Oznaczało to, że stanowiła ona jedynie 5,4% dochodu rozporządzalnego i o 5,7% przewyższała średnie miesięczne wydatki na 1 osobę. W ujęciu przeciętnym na 1 gospodarstwo domowe przypadało zatem ok. 113 PLN oszczędności na 1 miesiąc. W poszczególnych grupach gospodarstw domowych nadwyżka dochodów nad wydatkami miała różny poziom, przy czym jej wysokość niekoniecznie związana była z poziomem dochodów jednostkowych. I tak — w ujęciu względnym — to właśnie najmniejsze gospodarstwa domowe, reprezentujące najwyższy poziom dochodów rozporządzalnych, miały niski poziom nadwyżki, a nawet — w przypadku jednoosobowych (por. tab. 2.) wystąpiła przewaga wydatków nad bieżącymi dochodami. Z kolei w największych z nich, najgorzej sytuowanych, wystąpiła ona na relatywnie najwyższym poziomie. Można domniemywać, że właśnie owe niskie średnio dochody moderowały poziom wydatków, a także wynika on niskiej zdolności kredytowej czy też możliwości uzyskania pożyczek.

W strukturze decylowej dezagregacji dochodów, szczególnie na najwyższym jej szczeblu, spektakularnie ujawnia się prawidłowość rosnącej ich nadwyżki nad wydatkami w miarę rosnącego ich poziomu. I tak, o ile w trzech najniższych decylach (30%) zbiorowości danych występował niedobór środków na wydatki, przy czym bardzo wysoko w pierwszym (45%), to od czwartego sukcesywnie rosła ich nadwyżka. W poszczególnych grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w sytuacji ogólnej tendencji względnego wzrostu nadwyżki dochodów nad wydatkami — w miarę rosnących dochodów

Tabela 3.
Nadwyżka dochodów nad wydatkami gospodarstw domowych w 2003 r. w grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych

Gospodarstwo domowe	Wyszczególnienie	Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	
Ogółem	Dochody	680,50	155,42	297,80	376,91	454,14	482,60	620,52	724,02	859,55	1072,40	1843,29	
		%	55,4	94,4	98,0	101,4	103,4	104,5	107,0	107,8	109,0	119,0	
	Wydatki	643,84	280,78	315,41	384,54	447,82	514,85	593,65	676,47	796,99	983,89	1548,45	
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Pracowników	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	36,66	-125,36	-17,61	-7,73	6,32	17,75	26,87	47,55	62,56	88,51	294,84	
		%	-44,6	-5,6	-2,0	1,4	3,4	4,5	7,0	7,8	9,0	19,0	
	Dochody	729,87	231,03	339,89	417,98	488,73	564,04	647,32	753,14	893,02	1132,06	1960,40	
		%	108,4	88,9	96,3	97,6	104,3	102,9	107,5	109,1	109,8	109,3	118,2
Pracowników użytych gospodarstwo rolne	Wydatki	673,16	259,85	352,80	407,97	468,53	548,03	602,40	690,44	813,00	1035,60	1675,72	
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	56,71	-28,82	-12,91	-10,01	20,20	16,01	44,92	62,70	80,02	96,46	304,68	
		%	8,4	-11,1	-3,7	-2,5	4,3	2,9	7,5	9,1	9,8	18,2	
Pracowników użytych gospodarstwo rolne	Dochody	521,28	110,96	271,33	326,66	378,89	431,74	487,03	550,03	639,42	783,42	1266,50	
		%	107,6	38,4	94,1	95,4	97,8	101,7	101,8	111,8	109,0	116,1	138,4
	Wydatki	484,58	289,24	288,34	342,26	387,31	424,72	464,63	492,02	586,60	674,79	915,27	
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Pracowników użytych gospodarstwo rolne	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	36,70	-178,28	-17,01	-15,60	-8,42	7,02	22,40	58,01	52,82	108,63	351,23	
		%	7,6	-61,6	-5,9	-4,6	-2,2	1,7	4,8	11,8	16,1	38,4	

Dochody i wydatki gospodarstw domowych

Gospodarstwo domowe	Wyszczególnienie	Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Rolników	Dochody	474,31	-250,14	142,45	218,82	276,14	334,67	400,36	482,73	591,11	809,48	1789,72
			57,0	45,9	73,1	78,1	97,6	95,7	105,4	106,7	136,5	122,5
	Wydutki	461,20	438,74	310,59	299,25	353,54	342,85	418,45	458,21	553,74	593,07	804,52
			100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	13,11	-188,60	-168,14	-80,43	-77,40	-8,18	-18,09	24,52	37,37	216,41	985,20
			-43,0	-54,1	-26,9	-21,9	-2,4	-4,3	5,4	6,7	36,5	122,5
Pracujących na własny rachunek	Dochody	860,20	200,15	348,54	449,72	537,05	641,18	754,70	887,26	1068,97	1360,99	2532,01
			57,8	91,7	90,4	96,3	98,5	98,8	110,5	106,5	108,5	123,4
	Wydutki	817,24	346,19	380,27	497,53	557,53	650,64	763,87	803,14	1004,00	1254,67	2051,55
			100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	42,96	-146,04	-31,73	47,81	-20,48	-9,46	-9,17	84,12	64,97	106,32	480,46
			-42,2	-8,3	-9,6	-3,7	-1,5	-1,2	10,5	6,5	8,5	23,4
Emerytów i rencistów	Dochody	720,00	240,90	370,15	462,19	541,68	616,73	702,32	790,69	899,83	1070,96	1625,97
			84,9	95,5	102,6	104,7	102,6	103,0	100,9	104,6	103,2	109,8
	Wydutki	687,67	283,91	387,41	450,43	517,35	601,12	681,92	783,73	859,89	1038,20	1481,31
			100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	22,33	-43,01	-17,26	11,76	24,33	15,61	20,40	6,96	39,94	32,76	144,66
			-15,1	-4,5	2,6	4,7	2,6	3,0	0,9	4,6	3,2	9,8

Źródło: obliczenia na podstawie danych zebranych w Departamencie Statystyki Społecznej Głównego Urzędu Statystycznego.

Tabela 4.
Nadwyżka dochodów nad wydatkami gospodarstw domowych w 2003 r. w grupach wielkości gospodarstw domowych

Gospodarstwo domowe	Wyszczególnienie		Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
	Dochody	Wydatki											
Ogółem	PLN/osoba/miesiąc		680,50	155,42	297,80	376,91	454,14	432,60	620,52	724,02	859,55	1072,40	1843,29
	%		105,7	55,4	94,4	98,0	101,4	103,4	104,5	107,0	107,8	109,0	119,0
	PLN/osoba/miesiąc		643,84	280,78	315,41	384,54	447,82	514,85	583,65	676,47	796,99	983,89	1548,45
	%		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nadwyżka dochodów nad wydatkami	PLN/osoba/miesiąc		36,66	-125,36	-17,61	-7,73	6,32	17,75	26,87	47,55	62,56	88,51	294,84
	%		4,7	-44,6	-5,6	-2,0	1,4	3,4	4,5	7,0	7,8	9,0	19,0
	PLN/osoba/miesiąc		1120,94	54,73	294,75	383,31	456,46	536,38	629,05	729,65	862,03	1081,66	1976,38
	%		96,6	6,7	70,2	76,7	78,2	86,3	89,4	93,0	95,6	95,4	103,7
1-osobowe	PLN/osoba/miesiąc		1160,13	821,74	419,78	499,69	584,84	621,20	703,31	784,31	901,31	1133,92	1906,12
	%		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	PLN/osoba/miesiąc		-39,19	-767,01	-125,03	-116,35	-127,38	-84,82	-74,26	-54,66	-39,28	-52,26	70,26
	%		-3,4	-93,3	-29,8	-23,3	-21,8	-13,7	-10,6	-7,0	-4,4	-4,6	3,7
2-osobowe	PLN/osoba/miesiąc		980,73	34,31	301,75	377,52	455,60	536,60	621,45	726,11	864,70	1073,56	1856,33
	%		103,3	6,6	76,0	83,7	88,2	93,1	95,7	100,9	102,4	104,0	112,3
	PLN/osoba/miesiąc		949,08	520,57	397,07	450,84	516,34	576,46	649,16	719,31	844,32	1031,89	1652,90
	%		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nadwyżka dochodów nad wydatkami	PLN/osoba/miesiąc		31,65	-486,26	-95,32	-73,32	-60,74	-38,86	-27,71	6,8	20,38	41,67	203,43
	%		3,3	-93,4	-24,0	-16,3	-11,8	-6,9	-4,3	0,9	2,4	4,0	12,3

Dochody i wydatki gospodarstw domowych

Gospodarstwo domowe	Wyszczególnienie		Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
3-osobowe	Dochody	PLN/osoba/miesiąc	784,54	130,74	300,87	377,30	456,13	533,85	619,20	724,34	858,60	1075,42	1804,96
		%	106,0	33,2	84,0	89,2	94,5	98,1	102,8	103,2	108,5	109,6	121,5
	Wydatki	PLN/osoba/miesiąc	739,97	393,91	357,98	423,11	477,92	544,25	602,58	701,68	791,40	981,29	1485,96
4-osobowe	Dochody	PLN/osoba/miesiąc	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		%	44,57	-263,17	-57,11	-45,81	-21,79	-10,40	16,62	22,66	22,66	67,20	94,13
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	%	6,0	-66,8	-16,0	-10,8	-4,6	-1,9	2,8	3,2	8,5	9,6	21,5
5-osobowe	Dochody	PLN/osoba/miesiąc	621,18	152,76	298,53	379,01	454,95	530,95	619,09	722,18	855,31	1069,22	1802,97
		%	107,7	51,3	90,8	95,1	100,6	104,9	105,5	109,9	112,1	115,8	137,6
	Wydatki	PLN/osoba/miesiąc	577,02	297,94	328,72	398,50	452,19	506,14	586,85	657,08	762,97	923,69	1310,55
≥ 6-osobowe	Dochody	PLN/osoba/miesiąc	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		%	44,16	-145,18	-30,19	2,76	28,81	32,24	65,10	92,34	145,53	492,42	
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	%	7,7	-48,7	-9,2	0,6	4,9	5,5	9,9	12,1	15,8	37,6	
3-osobowe	Dochody	PLN/osoba/miesiąc	493,00	166,89	296,83	376,29	451,22	531,35	619,49	722,24	859,11	1057,38	1659,06
		%	88,8	60,8	97,1	103,8	106,3	103,9	110,2	121,1	118,7	135,6	156,9
	Wydatki	PLN/osoba/miesiąc	555,31	274,42	305,54	362,64	424,50	511,25	561,90	596,21	723,73	779,92	1057,39
≥ 6-osobowe	Dochody	PLN/osoba/miesiąc	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		%	62,31	-107,53	-8,71	13,85	26,72	20,10	57,59	126,03	135,38	277,66	601,67
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	%	11,2	-39,2	-2,9	4,8	6,3	3,9	10,2	21,1	18,7	35,6	56,9
3-osobowe	Dochody	PLN/osoba/miesiąc	400,20	167,28	296,26	374,36	453,79	532,66	623,87	721,38	856,32	1052,35	1883,16
		%	111,8	74,3	105,2	108,1	112,1	124,2	126,0	127,5	125,6	132,8	204,1
	Wydatki	PLN/osoba/miesiąc	358,11	224,99	281,64	346,25	404,87	428,71	495,17	565,85	681,98	792,57	922,61
≥ 6-osobowe	Dochody	PLN/osoba/miesiąc	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		%	42,09	-57,71	14,62	28,11	48,92	103,95	128,70	155,53	174,34	259,78	960,55
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	%	11,8	-25,7	5,2	8,1	18,1	24,2	26,0	27,5	25,6	32,8	104,1

Źródło: obliczenia na podstawie danych zebranych w Departamencie Statystyki Społecznej Głównego Urzędu Statystycznego.

jednostkowych — występowały zakłócenia, co jest zrozumiałe wobec ich zróżnicowania oraz możliwości wystąpienia przypadkowych odchyleń, odmiennie niż w całej populacji. Najwyższy niedobór dochodów bieżących nad wydatkami, odnoszący się do co najmniej 60% ich zbiorowości, dotyczył gospodarstw domowych rolników i pracujących na własny rachunek, 40%, chłoporobotników, ale także 30% pracowników i 20% weteranów pracy. Jak widać, chociaż najgorzej sytuowane były gospodarstwa domowe osób związanych z rolnictwem, to również znaczny niedobór dochodów dotyczył „przedsiębiorców”. Największa dyferencjacja objęła w tym zakresie rolników (od -43,0 do 122,5% nadwyżki dochodów nad wydatkami), a najmniejsza weteranów pracy i pracowników. Jeśli idzie o niedobór środków na wydatki z bieżących dochodów, to — z punktu widzenia wielkości gospodarstw domowych w skali makro — jedynie u osób samotnie je prowadzących wystąpił on w nieznanym stopniu. W miarę zwiększającej się liczby osób w nich rósł względny poziom nadwyżki dochodów bieżących nad wydatkami, przy względnie mało zróżnicowanej jej wartości w PLN/osobę/miesiąc. I tak, w największych (z ≥ 6 osobami) tylko w pierwszym decylnu obserwuje się nadwyżkę wydatków, gdy z liczbą osób od 2 do 6, kolejno: do dziewiątego, do szóstego, do piątego, do trzeciego i drugiego. Rozpatrując relacje między rozporządzalnym dochodem a wydatkami w ujęciu na 1 osobę, pamiętać należy o tym, że znacząca część wydatków ma charakter stały, niezależny od liczby osób (por. szczegółowe uwagi w punkcie o wydatkach).

4. Zróżnicowanie dochodów

Rozporządzalne dochody gospodarstw domowych charakteryzują się znaczącym zróżnicowaniem. Świadczy o tym, w sposób spektakularny, rozpiętość jednostkowego ich poziomu (w PLN/osobę/miesiąc), szczególnie na niższych poziomach agregacji (por. tab. 1.-2.). Jeżeli za 1,00 przyjmujemy ich przeciętny poziom ogółem (688,50 PLN), to wynosił on kolejno (od najniższego do najwyższego):

- 0,70 — w rolniczych gospodarstwach domowych,
- 0,77 — w chłoporobotniczych,
- 1,06 — u emerytów i rencistów,
- 1,07 — w pracowniczych,
- 1,26 — u „przedsiębiorców” (pracujących na własny rachunek).

Najlepiej sytuowana grupa gospodarstw domowych miała go na poziomie o 81% wyższym niż grupa najbiedniejszych.

Obszar zmienności (rozstęp wartości między pierwszym i dziesiątym decylem) średniego, jednostkowego dochodu ogółem wynosił 1688 PLN, czyli 2,48 wartości średniej, a poziom przeciętny dla najwyższego decylu był blisko dwunastokrotnie wyższy niż w najniższym. Prawie 60% badanej zbiorowości miało poziom dochodów niższy od średnich dochodów rozporządzalnych ogółem. Z kolei, najwyższy jednostkowy dochód rozporządzalny uwzględniony w badaniach (19 350 PLN, tzn. górna granica dziesiątego decylu) stanowił pra-

wie 29-krotność średniej krajowej i prawie 70-krotność górnej granicy pierwszego decyla, obejmującego 10% gospodarstw domowych o najniższych dochodach oraz ponad 10-krotność przeciętnego poziomu 10% najlepiej sytuowanych gospodarstw domowych z dziesiątego decyla. W poszczególnych grupach gospodarstw domowych zróżnicowanie jednostkowych dochodów przedstawiało się w sposób następujący (por. tab. 1.):

gospodarstwa domowe	rozpiętość wartości krańcowych	
	PLN	% średniej
pracownicze	1749	240
chłoporobotnicze	1156	222
rolnicze	2040	430
„przedsiębiorców”	2332	271
weteranów pracy	1385	192

Jeśli idzie o zróżnicowanie z punktu widzenia grup wielkości gospodarstw domowych, to w miarę rosnącej ich wielkości malały jednostkowe dochody rozporządzalne. Gdy za 1,00 przyjmiemy ich poziom w największych ($z \geq 6$ osób), to w miarę spadku liczby osób (od 5 do 2) wynosił on, kolejno: 1,23 — 1,55 — 1,96 — 2,45 i 2,80. Różnica wartości dochodów między 1- a ? 6-osobowym gospodarstwem domowym wynosiła 721 PLN oraz 106% wartości średniej. Z kolei różnice wartości skrajnych wynosiły:

gospodarstwa domowe wg liczby osób	rozpiętość wartości krańcowych	
	PLN	% średniej
1	1922	171
2	1822	186
3	1674	213
4	1650	266
5	1492	302
≥ 6	1716	429

Konfrontacje jednostkowych dochodów rozporządzalnych na każdym szczeblu agregacji danych o budżetach różnych grup gospodarstw domowych (tab. 1. i 2.) świadczą o ich ogromnej polaryzacji dochodowej. Na jej poziom wpływ miało wiele czynników, ale przede wszystkim zapewne liczba dzieci w gospodarstwie domowym oraz liczba osób mających stałe zatrudnienie i innych, otrzymujących np. świadczenia społeczne. Nie bez wpływu były również poziomy wynagrodzeń i świadczeń społecznych. Dlatego (por. tab. 1.) stały spadek średniej liczby osób na 1 gospodarstwo domowe ogółem, która wynosiła średnio 3,07 oraz kolejno w decylowych grupach dochodu (od I do X):

4,54 — 4,28 — 4,03 — 3,78 — 3,42 — 3,04 — 2,74 — 2,50 — 2,30 i 2,11. Jak już wspomniano, różnice w rozporządzalnych dochodach nie przekładają się w sposób prosty na możliwości zaspokojenia potrzeb, jako że znaczna część ich ma charakter kosztów stałych.

Jak wynika z poniższego zestawienia średnie jednostkowe dochody nieznacznie przekraczały poziom wydatków, ponieważ nadwyżka dochodów nad wydatkami wynosiła w 2005 r. (w zł/osobę/miesiąc) dla gospodarstw:

ogółem	pracowników	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów
71,2	85,6	72,3	100,2	54,2

Stanowiła ona, kolejno dla nich, 9,3 — 11,2 — 11,9 — 10,3 i 6,8% dochodów. Odnotować należy jednak jej rosnący poziom, gdyż w 2003 r. średnia nadwyżka dochodów rozporządzalnych nad wydatkami wynosiła 36,7 zł/osobę/miesiąc, tj. jedynie 5,3% dochodu.

5. Poziom i struktura wydatków w latach 2003 i 2005

Przeciętne, jednostkowe wydatki gospodarstw domowych wynosiły w 2003 roku 643,8 PLN/osobę/miesiąc (por. tab. 5.). Kształtowały się one od 461,2 w rolniczych do 817,2 u pracujących na własny rachunek. Jeżeli za 1,00 przyjmujemy ich krajowy poziom (643,8), wówczas w poszczególnych grupach społeczno- -ekonomicznych gospodarstw domowych ich poziom wynosił, kolejno: 0,72 w rolniczych, 0,75 w chłopopracowniczych, 1,05 w pracowniczych, 1,08 u weteranów pracy i 1,27 u pracujących na własny rachunek. Obszar zmienności między grupami najlepiej i najgorzej sytuowanych w zakresie jednostkowych wydatków wynosił 356,0 PLN i stanowił 52% średniej krajowej ich poziomu. Inaczej, jednostkowe wydatki w gospodarstwach domowych „przedsiębiorców” stanowiły 177% ich poziomu u rolników.

Tabela 5.

Struktura wydatków gospodarstw domowych w 2003 r. — według ich grup społeczno-ekonomicznych

Wydatki	Gospodarstwa domowe						
		ogółem	pracowników	pracowników użytkujących gospodarstwo rolne	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów
Ogółem	a	643,84	673,16	484,58	461,20	817,24	697,67
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
z tego:							
żywność	a	182,13	172,34	165,45	185,95	191,60	209,33
	%	28,3	25,6	34,1	40,3	23,4	30,0
napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	a	18,53	20,12	13,88	14,84	22,57	18,10
	%	2,9	3,0	2,9	3,2	2,8	2,6

Dochody i wydatki gospodarstw domowych

Wydatki		Gospodarstwa domowe					
		ogółem	pracowników	pracowników użytkujących gospodarstwo rolne	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów
odzież i obuwie	a	33,70	39,58	28,69	24,35	52,99	25,89
	%	5,2	5,9	5,9	5,3	6,5	3,7
użytkowanie mieszkania i nośniki energii	a	132,07	134,47	77,33	67,45	143,71	166,99
	%	20,5	20,0	16,0	14,6	17,6	24,0
wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	a	32,28	35,04	23,11	22,24	43,21	33,74
	%	5,0	5,2	4,8	4,8	5,3	4,8
zdrowie	a	30,24	22,97	18,31	18,64	26,44	53,54
	%	4,7	3,4	3,8	4,0	3,2	7,7
transport i łączność	a	86,48	100,91	72,69	58,46	144,77	68,61
	%	13,4	15,0	15,0	12,7	17,7	9,8
rekreacja, kultura i edukacja	a	52,71	76,71	31,18	25,96	86,28	40,22
	%	8,2	11,4	6,4	5,6	10,6	5,8
pozostałe wydatki	a	75,70	71,01	53,94	43,71	105,67	81,25
	%	11,8	10,5	11,1	9,5	12,9	11,6

a — PLN/osobę/miesiąc

Źródło: obliczenia na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.*, GUS, Warszawa 2004.

Na poziom wydatków — także jednostkowych — gospodarstw domowych ma wpływ ich wielkość. Wszak istotną ich część stanowią pozycje o charakterze kosztów stałych, niezależnych w ogóle lub zależnych jedynie nieznacznie od stanu osobowego (koszty: ogrzewania, zakupu i użytkowania sprzętu RTV i AGD, abonamenty itp.). Dlatego jest relatywnie wysoki poziom wydatków (dochodów też) weteranów pracy, np. na tle niskich wydatków osób związanych z rolnictwem. Wszak ci pierwsi zgrupowani są w bardzo małych gospodarstwach domowych (średnio nieco ponad 2 osoby), a ci drudzy w dużych (4–5), przy czym życie na terenach wiejskich jest tańsze, a licząca się część wydatków pokrywana jest w ramach samozaopatrzenia (żywność). Ponadto na wsi prawie w całości mieszka się we własnych zasobach, o niższych kosztach utrzymania niż w miastach oraz słabiej wyposażonych w instalacje. Stąd biorą się mniejsze wydatki związane z utrzymaniem mieszkań. Jeżeli za 1,00 przyjmiemy przeciętny poziom wydatków we wszystkich gospodarstwach domowych, to kolejno w ich grupach wielkości (od 1- do $\geq$ 6-osobowych) wynosił on (por. tab. 6.): 1,70 — 1,39 — 1,09 — 0,85 i 0,53. Rozpiętość krańcowych jednostkowych wydatków tych grup w 2003 r. to aż 802,0 PLN, czyli 118% wartości średniej, co — inaczej — oznaczało, że wydatki w gospodarstwach domowych osób samotnie je prowadzących stanowiły 324% ich poziomu w największych, z co najmniej sześcioma osobami. Informacje te potwierdzają fakt zaobserwowany przy zróżnicowaniu dochodów jednostkowych oraz

dokumentują ogromną polaryzację stanu ekonomicznego polskich gospodarstw domowych.

Tabela 6.

Struktura wydatków gospodarstw domowych w 2003 r. — według grup ich wielkości

Wydatki		Gospodarstwa domowe wg liczby osób					
		1	2	3	4	5	≥ 6
Ogółem	a	1160,13	949,08	739,97	577,02	455,31	358,11
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
z tego:							
żywność	a	283,72	245,12	194,92	166,18	147,14	133,47
	%	24,4	25,8	26,3	28,8	32,3	37,3
napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	a	27,79	27,95	22,22	16,47	13,16	10,53
	%	2,4	2,9	3,0	2,9	2,9	2,9
odzież i obuwie	a	45,17	40,25	40,57	34,53	27,16	19,98
	%	3,9	4,2	5,5	6,0	6,0	5,6
użytkowanie mieszkania i nośniki energii	a	307,86	216,26	148,86	108,56	83,15	60,06
	%	26,5	22,8	20,1	18,8	18,3	16,8
wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	a	55,22	51,39	38,58	28,64	20,61	16,09
	%	4,8	5,4	5,2	5,0	4,5	4,5
zdrowie	a	83,07	61,17	30,26	20,06	17,15	13,09
	%	7,2	6,5	4,1	3,5	3,8	3,6
transport i łączność	a	117,36	116,59	109,44	82,71	64,88	46,09
	%	10,1	12,3	14,8	14,3	14,2	12,9
rekreacja, kultura i edukacja	a	77,24	63,98	64,43	57,55	38,47	24,81
	%	6,7	6,8	8,7	9,9	8,4	6,9
pozostałe wydatki	a	162,70	126,37	92,09	62,32	43,59	34,01
	%	14,0	13,3	12,4	10,8	9,6	9,5

a — PLN/osobę/miesiąc

Źródło: obliczenia na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.*, GUS, Warszawa 2004.

Struktura wydatków zarówno w bezwzględny, jak względny ich ujęciu jest mocno zróżnicowana (tab. 5. i 6.). Największą ich pozycję stanowi żywność, na którą przeciętnie wydawano od 165 do 209 PLN w różnych grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych oraz od 133 do 284 w największych i najmniejszych z nich, wobec 182 PLN średnio na osobę miesięcznie. W ujęciu względnym wydatki na żywność to średnio 28,3% wszystkich wydatków, w tym: od 23,4% u pracujących na własny rachunek, 30,0% u weteranów pracy, do 40,3% u rolników. Wydatki na żywność miały relatywnie najbardziej zbliżoną wartość w różnych grupach społeczno-ekonomicznych gos-

podarstw domowych (rozstęp wartości niespełna 44 PLN/osobę/miesiąc). W zakresie ich poziomu spektakularnie przejawia się działanie prawa Engla (im wyższe dochody, tym względnie niższe wydatki na żywność). Widać to na podstawie danych z tabel 5. i 6. Także w ujęciu dynamicznym udział wydatków na żywność malał od ponad 50% przed kilkudziesięciu laty do ok. 28% w 2003 r.

Struktura wydatków poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych jest mocno zróżnicowana. Ich poziom i dezagregację w poszczególnych pozycjach determinują: poziom dochodów i związane z tym możliwości wydatkowe, a także status społeczny. W ten sposób nie może dziwić najwyższy udział wydatków w pozycji „zdrowie” u weteranów pracy czy też najniższy na „odzież i obuwie”. Podobnie jest, jeśli idzie o najwyższy udział wydatków na „transport i łączność” oraz „odzież i obuwie” u pracujących na własny rachunek. Wszak są to w znaczącej części koszty związane z ich podstawową działalnością.

Rozpatrując polaryzację poziomu wydatków w poszczególnych pozycjach, a także grupach decylowych, pamiętać trzeba — szczególnie w odniesieniu do grup wielkości gospodarstw domowych — o stałych kosztach i dlatego rozpiętości w poziomie wydatków nie przekładają się wprost na różnice w poziomie życia. Spektakularną egzemplifikacją wpływu kosztów stałych są np. wydatki na mieszkanie, ponad 5 razy wyższe na osobę w gospodarstwach osób samotnie je prowadzących w porównaniu z liczącymi ? 6 osób. Niemniej jednak różnice w niektórych pozycjach dotyczących zarówno wydatków na zaspokojenie potrzeb podstawowych, jak wyższego rzędu są wręcz porażające. Świadczą one o marginalizacji i wykluczeniu z godnych warunków życia znaczącej części społeczeństwa.

Tabela 7.

Struktura wydatków gospodarstw domowych w 2005 r. — według ich grup społeczno-ekonomicznych

Wydatki	Gospodarstwa domowe					
		ogółem	pracowników	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów
Ogółem	a	690,3	684,4	533,9	869,8	746,0
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
z tego:						
żywność	a	194,1	180,2	192,8	204,9	227,2
	%	28,1	26,3	36,1	23,6	30,5
napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe	a	18,9	19,5	14,1	23,6	18,3
	%	2,7	2,9	2,6	2,7	2,5
odzież i obuwie	a	35,0	39,9	28,2	58,1	24,4
	%	5,1	5,8	5,3	6,7	3,3

Wydatki		Gospodarstwa domowe				
		ogółem	pracowników	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów
użytkowanie mieszkania i nośniki energii	a	135,6	126,0	88,5	144,8	169,9
	%	19,7	18,4	16,6	16,6	22,8
wyposażenie mieszkania i prowadzenie gosp. dom.	a	34,3	36,2	29,2	45,1	33,6
	%	5,0	5,3	5,5	5,2	4,5
zdrowie	a	34,7	24,8	19,5	29,7	62,5
	%	5,0	3,6	3,6	3,4	8,4
transport i łączność	a	98,2	110,3	77,8	154,3	77,2
	%	14,2	16,1	14,6	17,7	10,3
rekreacja, kultura i edukacja	a	56,3	64,4	27,9	97,9	42,9
	%	8,2	9,4	5,2	11,3	5,8
pozostałe wydatki	a	83,2	83,1	55,9	111,4	88,0
	%	12,0	12,2	10,5	12,8	11,9

a — PLN/osobę/miesiąc

Źródło: obliczenia na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2005 r.*, GUS, Warszawa 2006.

Średni jednostkowy poziom wydatków w 2005 r. kształtował się na poziomie 690,3 zł/osobę/miesiąc (por. tab. 7.). W grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych wynosił on od 534 zł u rolników do 870 u pracujących na własny rachunek. Stanowił on w nich następujący poziom wielkości średniej (w %): pracownicze — 99, rolników — 77, pracujących na własny rachunek — 126 i u emerytów i rencistów — 108. Rozstęp wartości skrajnych zasygnalizowanych wyżej (534–870 zł) wynosił zatem 336 zł i stanowił 47% średniego jednostkowego poziomu, tzn. był — w ujęciu względnym — zbliżony do poziomu występującego w 2003 r. (52%), który — w ujęciu bezwzględnym (356 zł) — był wówczas nieco wyższy.

Tabela 8.

Struktura wydatków gospodarstw domowych w 2005 r. — według ich wielkości

Wydatki		Gospodarstwa domowe wg liczby osób:					
		1	2	3	4	5	6 i więcej
Ogółem	a	1184,7	958,9	745,3	602,4	463,9	373,4
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
z tego:							
żywność	a	288,5	255,0	201,6	171,5	151,1	137,3
	%	24,3	26,5	27,0	28,4	32,6	36,8
napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe	a	30,2	28,2	20,6	15,8	12,6	10,0
	%	2,5	2,9	2,8	2,6	2,7	2,7

Dochody i wydatki gospodarstw domowych

Wydatki		Gospodarstwa domowe wg liczby osób:					
		1	2	3	4	5	6 i więcej
odzież i obuwie	a	48,3	39,2	40,3	35,5	26,4	21,7
	%	4,1	4,1	5,4	5,9	5,7	5,8
użytkowanie mieszkania i nośniki energii	a	287,2	197,2	141,7	108,6	83,9	61,3
	%	24,2	20,6	19,0	18,1	18,1	16,4
wyposażenie mieszkania i prowadzenie gosp. dom.	a	57,2	48,9	38,9	28,9	22,4	17,6
	%	4,8	5,1	5,2	4,8	4,8	4,7
zdrowie	a	87,3	64,8	30,7	21,9	16,4	14,6
	%	7,4	6,8	4,1	3,6	3,5	3,9
transport i łączność	a	126,3	130,6	115,3	95,61	63,9	49,9
	%	10,7	13,6	15,5	5,9	13,8	13,4
rekreacja, kultura i edukacja	a	83,5	66,8	65,6	59,2	38,5	25,8
	%	7,1	7,0	8,8	9,9	8,3	6,9
pozostałe wydatki	a	176,2	128,1	90,6	65,4	48,7	35,2
	%	14,9	13,4	12,2	10,8	10,5	9,4

a — PLN/osobę/miesiąc

Źródło: obliczenia na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2005 r.*, GUS, Warszawa 2006.

W grupach wielkości gospodarstw domowych (od 1 do 6 osób) jednostkowy poziom wydatków kształtował się na poziomie od 373,4 zł/osobę/miesiąc w największych z nich do 1184,7 zł w najmniejszych (tab. 8). Wydatki osób samotnie prowadzących gospodarstwo domowe stanowiły w 2005 r. 317% ich poziomu w największych z nich. Rozpiętość ta (811,3 zł) to 118% wartości średniej, a była ona identyczna jak w 2003 r. (por. uwagi wyżej). Utrzymała się zatem ogromna polaryzacja stanu ekonomicznego gospodarstw domowych przy pewnej poprawie ich „zamożności”.

Jeśli idzie o strukturę poszczególnych pozycji wydatków w 2005 r., to jest ona dość zbliżona do występującej w 2003 r. i odnoszą się do niej wymienione w sekwencji dotyczącej 2003 r. uwagi⁴. Szczególną uwagę należy zwrócić na kontynuację trendu malejącego — zgodnie z prawem Engla — udziału wydatków na żywność w miarę wzrostu dochodów i możliwości wydatkowych.

6. Zmiany realnej wartości strumienia wydatków

W okresie od 1992 r. przeciętny poziom wydatków ogółem wzrósł ze 123,3 do 690,3 PLN/osobę/miesiąc w 2005 r. Ich nominalna dynamika w tym trzynastoleciu do 2005 r. wyniosła zatem ok. 560%. Wskaźnik ten skorygowany deflatorem, którym jest indeks dynamiki cen towarów i usług konsumpcyjnych, wynoszący około 440%, osiągnie zatem jedynie ok. 127%. Oznacza to, że możli-

⁴ Wobec odmowy nieodpłatnego udostępnienia mi danych w grupach decylowych, nie mogłem przeprowadzić analizy dla 2005 r. w zakresie, w jakim uczyniłem to dla 2003 r.

wości nabywania strumienia towarów i usług konsumpcyjnych rosły w tym okresie tylko w średniorocznym tempie 1,9%. W tym samym okresie produkt krajowy brutto *per capita* zwiększał się w tempie ponad 3 razy szybszym. Konfrontacja tych wielkości dobitnie wskazuje na to, że wzrost gospodarczy nie przekładał się na odpowiednio rosnące możliwości wydatkowe ludności. I tak, statystyczne spektrum dotyczące budżetów rodzin potwierdza ogólne odczucia społeczeństwa w przedmiotowym zakresie.

7. Wydatki na tle minimum socjalnego

3-osobowe gospodarstwa domowe pracowników	2-osobowe gospodarstwa domowe emerytów i rencistów
621,7	585,0

Zestawienie rzeczywistych dochodów i wydatków gospodarstw domowych w 2003 r. według badań GUS skonfrontowane z minimum socjalnym na ten rok ustalonym w Instytucie Pracy i Polityki Socjalnej⁵ dla gospodarstw domowych pracowników oraz emerytów i rencistów (por. poniższe zestawienie w PLN/osobę/miesiąc) świadczy o tym, że te pierwsze tylko nieznacznie przekraczały poziom quasi-normatywny według IPiSS. W przypadku pracowniczych gospodarstw domowych wydatki średnie były bowiem jedynie o kilka procent (3,6%) wyższe od niego, gdy uwzględnimy fakt, że na każde z nich przypadało nieco powyżej 3 osób. Z kolei w odniesieniu do gospodarstw domowych weteranów pracy, składających się średnio z 2,27 osoby, „przewyższenie” było znacząco wyższe (19,3%). W tym miejscu odnotować trzeba, że minima socjalne ustalone zostały — i słusznie — na relatywnie wysokim poziomie. Jeśli idzie o relacje wydatków do minimum egzystencji, wynoszącego (w PLN/osobę/miesiąc) 302,1 dla 3-osobowego gospodarstwa pracowniczego oraz 288,2 dla 2-osobowego weteranów pracy, to były one ponad 2 razy wyższe.

Konfrontacja statystycznych danych o wydatkach gospodarstw domowych w 2005 r. z minimum socjalnym ustalonym w IPiPS dla tego roku⁶, które wynosiło (w zł/osobę/miesiąc):

3-osobowe gospodarstwa domowe pracowników	2-osobowe gospodarstwa domowe emerytów i rencistów
638	619

wykazuje, że „przewyższenie” kwoty rzeczywistych średnich wydatków nad minimum socjalnym było nieznaczne, jako że stanowiło jedynie około 1/10 wartości minimum. W tym miejscu wypada powtórzyć, że ustalone ono zostało

⁵ P. Kurowski: *Minimum socjalne w 2003 r.* „Polityka Społeczna” 2004, nr 4.

⁶ P. Kurowski: *Minimum socjalne czerwiec 2005 r.* „Polityka Społeczna” 2005, nr 10.

(i słusznie) na wysokim poziomie oraz odnotować poprawę relacji, jeśli idzie o gospodarstwa domowe pracowników.

8. Résumé

Rekapitulując powyższą analizę statystycznego spektrum dochodów i wydatków polskich gospodarstw domowych stwierdzić trzeba, co następuje:

- rozporządzalne dochody jedynie nieznacznie przekraczają wydatki gospodarstw domowych, a w znaczącej jego części są one niższe,
- rośnie polaryzacja ekonomiczna społeczeństwa, którego znaczna część żyje poniżej minimum socjalnego, a nawet poniżej minimum egzystencji,
- społeczeństwo — jako całość — w nieznacznym stopniu korzysta z owoców wzrostu gospodarczego,
- rośnie marginalizacja dużej części społeczeństwa, w nikłym stopniu korzystającego z zaspokojenia potrzeb wyższego rzędu (oświata, kultura, rekreacja itp.), na które brak im środków; potrzeby te w znacznej mierze zostały skomercjalizowane.

Bibliografia

- GUS, 1994, *Budżety gospodarstw domowych w 1993 r.*, Warszawa.
 GUS, 1995, *Budżety gospodarstw domowych w 1994 r.*, Warszawa.
 GUS, 1996, *Budżety gospodarstw domowych w 1995 r.*, Warszawa.
 GUS, 1997, *Budżety gospodarstw domowych w 1996 r.*, Warszawa.
 GUS, 1998, *Budżety gospodarstw domowych w 1997 r.*, Warszawa.
 GUS, 1999, *Budżety gospodarstw domowych w 1998 r.*, Warszawa.
 GUS, 2000, *Budżety gospodarstw domowych w 1999 r.*, Warszawa.
 GUS, 2001, *Budżety gospodarstw domowych w 2000 r.*, Warszawa.
 GUS, 2002, *Budżety gospodarstw domowych w 2001 r.*, Warszawa.
 GUS, 2003, *Budżety gospodarstw domowych w 2002 r.*, Warszawa.
 GUS, 2004, *Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.*, Warszawa.
 GUS, 2005, *Budżety gospodarstw domowych w 2004 r.*, Warszawa.
 GUS, 2006, *Budżety gospodarstw domowych w 2005 r.*, Warszawa.

A b s t r a c t Incomes and expenses of the households

A

An analysis of the statistical spectrum of the incomes and expenses of the Polish households leads to the conclusion that the disposable incomes only slightly surpass the expenses of the households and, for a significant part of the households, are lower. There is a growing economic polarization of the society whose considerable part lives on incomes below the social minimum and even below the minimum of existence. The society, as a whole, only to a small extent enjoys the fruits of the economic growth. There is also a growing marginalization of a large part of the society: its many members are not able to meet the higher-order needs (education, culture, recreation, etc.) as they can not afford them—these spheres have been to a large extent commercialized.